

‘Sneller de norm dan je denkt: meisje die...’ In gesprek met Nicoline van der Sijs

In de nieuwe talencurricula is er meer aandacht voor taalgeschiedenis. Waarom is dat belangrijk? Nederlands bekendste taalhistorica Nicoline van der Sijs legt het uit. ‘Voor een deel gaat taal zijn eigen gang maar voor een deel is dat toch wel degelijk te herleiden tot het verleden.’

MARJOLIJN VOOGEL

‘Etymologoeroe’, zo noemt Pauline Cornelisse haar graag, een prachtepitheton. Want weinigen binnen de neerlandistiek zullen de taalkundige Nicoline van der Sijs níét kennen. Voor haar uitzonderlijke prestaties op dit vakgebied ontving ze in april dit jaar de Erwinus Wassenbergh Penning, volgens Marc van Oostendorp, de ‘Nobelprijs van de neerlandistiek’. En nu zit ik aan de keukentafel in

haar Utrechtse woning, nadat ik ben verwelkomd door Wanja, de nieuwsgierigste van Van der Sijs’ twee poezen. Al snel hebben we een geanimeerd gesprek over taalverandering. Met grote stappen springen we van heden naar verleden en de toekomst van taal. Tussendoor springt er af en toe een poes op schoot. Een lievelingswoord heeft Van der Sijs niet, liever laat ze zich intrigeren door het veranderende komaangebruik door de eeuwen heen. Nicoline van der Sijs heeft heel veel te vertellen over onze

Nicoline van der Sijs. Foto: Martijn Gijbertsen



taal én een duidelijke visie op het onderwijs ervan. Niet alleen van het Nederlands weet ze veel, ook van andere talen. Van huis uit is Van der Sijs namelijk slaviste.

Waar komt de achternaam Van der Sijs vandaan? ‘Ah... da’s leuk! Nou, die naam komt dus niet van de vogel, dat zou je kunnen denken, maar het gaat over belasting: accijns, uit het Frans. Accijns werd verkort tot sijns, en dat werd cijs, sijs. Een sijsmeester was een inner van

accijnzen. Ook census, volkstelling, heeft met datzelfde woord te maken. Het is dus goed mogelijk dat een van mijn voorvaders belastingen ophaalde.’

Vind je dat alle Nederlanders moeten weten waar hun naam vandaan komt? ‘Nou, het is wel heel leuk natuurlijk om daar op school aandacht aan te besteden, want je kunt er als leerling zelf onderzoek naar doen. En dan kom je erachter dat veel

meer mensen dan je denkt afkomstig zijn uit het buitenland, of voorouders hebben van buiten Nederland. Ook didactisch is dat interessant, want het geeft mogelijkheden tot een gesprek: hé, die naam komt eigenlijk uit Engeland, zoals Fruin, van Frewen of Frewin (een familienaam). Of uit Duitsland, zoals Slauerhoff, dat van het Duitse *Slauraff* komt. Of: dat is typisch een verbasterde hugenoten naam, zoals De Croo van Ducroix. Hoe zouden jouw voorouders hier gekomen zijn?

‘Jouw naam, bijvoorbeeld, Voogel, met die dubbele o, daarvan denk ik dat het goed mogelijk is dat die uit Vlaanderen komt. In 1795 moest iedere inwoner van de Franse Republiek zich bij de burgerlijke stand laten inschrijven, en de Zuidelijke Nederlanden vielen toen onder de Franse Republiek. De inwoners van Nederland hoefden dat pas in 1811 te doen. In 1795 was er in Vlaanderen nog geen vastgelegde spelling. In Nederland was dat in 1811 wel het geval, daar hielden de ambtenaren die de achternamen moesten noteren zich aan de eerste officieel vastgelegde spelling van het Nederlands, de spelling-Siegenbeek uit 1804. Dat is de reden waarom je in Nederlandse achternamen veel minder spellingvariatie hebt dan in Vlaamse achternamen.’

Etymologie, niet iedereen vindt dat even interessant, vooral leerlingen niet. Van welke woorden zouden leerlingen de geschiedenis moeten kennen?

‘Ik vind niet dat dat op woordniveau moet. Het is veel interessanter om in de klas ontwikkelingen te laten zien, bijvoorbeeld van leenwoorden. Neem het woord kaas. Geen Hollandser woord dan dat, zou je zeggen. Maar dat kaas hebben we overgenomen van de Romeinen, het komt van *cāseus*. Waaróm hebben wij dat woord van het Latijn overgenomen? Bewoners van het huidige Nederland aten destijds toch ook al kaas? Je kunt leerlingen uitleggen dat dat inderdaad het geval was, maar dat men kaas destijds via een ander productieproces maakte, en die kaas in het Germaans ook anders heette, namelijk *justa*, en het ging om vloeibare kaas van zure melk, dus een soort kwark of wrongel, verwant met het Latijnse *jus*, “sap, soep”. De Romeinen bereidden kaas uit gestremde melk. Dat nieuwe proces werd overgenomen, en zo ook het woord. Zo zie je dat onze geschiedenis vaak in woorden is te vinden. Culturen hebben en hadden voortdurend contact met elkaar.’

Tegenwoordig nemen we veel Engelse leenwoorden over. Is dat erg? Nou nee, want het overnemen van woorden is van alle tijden.’

Vind je het niet te veel van het goede, al die Engelse leenwoorden?

‘Nee hoor! Ik heb er ook onderzoek naar gedaan en daaruit blijkt dat na 40 jaar alweer zo’n 30 tot 40 procent van de nieuwe Engelse woorden uit de kranten is verdwenen, vaak omdat het om heel tijdgebonden woorden gaat, voor tijdelijke verschijnselen die snel verdwijnen. Denk maar eens aan de fax, zo’n ding gebruikt niemand meer en dat geldt ook voor het woord. Veranderingen vinden tegenwoordig wel veel sneller plaats dan vroeger, door de razendsnel opeenvolgende technologische ontwikkelingen en grotere mobiliteit. Dat zie je dan ook terug in de taal.’

Wat moeten Nederlandse leerlingen weten van de taalgiedenis van het Nederlands?

‘Ik denk dat het heel belangrijk is dat docenten hun leerlingen niet alleen de taalregels leren, maar ook vertellen hoe de huidige taalnormen zijn ontstaan. Laten we eerlijk zijn, niemand wordt er blij om alleen maar te moeten

‘Het is heel belangrijk dat docenten hun leerlingen niet alleen de taalregels leren, maar ook vertellen hoe de huidige taalnormen zijn ontstaan’

leren dat *groter als* fout is, en wanneer je *hen* en *hun* moet gebruiken. Interessanter is de vraag hoe we tot die regels zijn gekomen en wanneer dat gebeurde. Ze zijn namelijk relatief jong en pas vanaf de zeventiende eeuw verzonden door mensen, zoals de toneeldichter Balthasar Huydecoper, die in de achttiende eeuw voorschreef dat we *groter dan* moesten gebruiken. Op een gegeven moment is dat een vaste afspraak geworden, maar het had ook heel anders kunnen zijn. Ook voor de werkwoordspelling geldt dat het heel toevallig is dat we ze op deze manier hebben gedefinieerd. En ook in de zeventiende eeuw wa-

HOEVEEL WOORDEN HEBBEN WE?

Indrukwekkend is het oeuvre van Nicoline van der Sijs, dat met titels als *15 eeuwen Nederlandse taal* (2015), *Taalwetten vinden en maken: Het ontstaan van het Standaardnederlands* (2021) of *Wat gebeurt er in het Nederlands* (redactie, samen met Lauren Fonteyn en Marten van der Meulen, 2021) zich niet alleen richt op wetenschappers maar ook een breed publiek aanspreekt. Van der Sijs’ laatste publicatie *Dijt onze woordenschat alsmaar uit?* verscheen in mei. Het is het eerste deeltje uit de nieuwe serie *Het Nederlands in het klein* van de Radboud Universiteit. Doel van de reeks is om lezers op een vernieuwende en aansprekende manier kennis te laten maken met de neerlandistiek. In elk deeltje werpt een expert licht op een specifiek onderwerp van de Nederlandse letterkunde, taal of taalbeheersing. Dit eerste deeltje gaat onder meer over de geschiedenis van onze woordenschat, woorden in het woordenboek, nieuwe woorden, samengestelde woorden en over de woorden in je hoofd. Van der Sijs: ‘Hoeveel woorden hebben we nou eigenlijk, hoeveel leenwoorden, hoeveel samenstellingen zijn er, is dat onbeperkt? Mijn doel is het niet om definitieve antwoorden te geven, maar om aan te zetten tot nadenken.’



oeuvre van Nicoline van der Sijs (<nicolinevdsijs.nl>). Het doel van deze website is zoveel mogelijk publicaties in open access beschikbaar te stellen.

Op de website van de Werkgroep Onderzoek en Didactiek Nederlands (<vlt.nl/sijs>) is gratis aanvullend lesmateriaal beschikbaar voor leerlingen uit de bovenbouw van vmbo, havo en vwo. Er is ook een nieuwe website geopend die gewijd is aan het

ren er al mensen die het liever anders wilden. Zo laat je zien dat het hanteren van de huidige taalregels een sociale afspraak is. Niet alleen is dat verhaal interessanter dan alleen de regels leren, maar je gaat ze met dit verhaal ook beter onthouden.

‘Vervolgens is het goed om in de klas de discussie aan te gaan: Wat vinden we van die regels? Zijn ze nog steeds zo belangrijk? Ouders, docenten en werkgevers vinden ze vaak veel belangrijker dan leerlingen. Dat komt omdat zij veel tijd moesten steken in het leren van de regels. Maar waarom eigenlijk, als zoveel mensen *hen* en *hun* verwarren, blijven we het belang van het verschil benadrukken? Misschien moeten we dat verschil dan maar eens afschaffen, ik sta daar wel open voor hoor... Want over een tijdje gaat het waarschijnlijk *tóch* wel gebeuren.’

Groter dan in *plaats van* groter als, *hen* en *hun*... Het zijn de meest beruchte ‘taalfouten’. Waarom juist die? ‘Precies! Er vinden zoveel taalveranderingen plaats en de meeste vallen ons helemaal niet op en daar wordt dus nooit iets over gezegd, iedereen vindt dat prima. Alleen die paar regeltjes, het zijn er echt maar weinig, die gelden dan als een soort toets. Alleen maar omdat een bepaalde groep daar belang aan hecht. En dan komt het in het onderwijs en dan wordt dat iets waarop leerlingen worden afgerekend... Groter *als* is ook niet ongrammaticaal, hè. Groter *als* is alleen maar sociaal minder wenselijk in bepaalde kringen en contexten.

‘Ik denk dat het heel belangrijk is om leerlingen erop te wijzen dat taal voortdurend verandert en dat normen door de tijd heen worden aangepast. Meisje die is ook zo’n berucht geval. Je hoort dat steeds vaker, allang niet meer alleen maar van mensen die Nederlands als tweede taal leerden, maar ook van ouderen en hoogopgeleiden. Dus die wordt in deze constructie het vaste relatieve voornaamwoord, dat gaan we nog allemaal meemaken, zelfs ik! Er is ook geen enkele reden om het *niét* zo te doen, in het Engels gaat het ook zo. Engels loopt hierin voorop.’

Betekent dat ‘vooroplopen’ dat ook het Nederlands in de toekomst maar één lidwoord zal hebben zoals het Engels? ‘Dat is heel goed mogelijk, maar ik denk wel dat dat nog lang gaat duren. In het Nederlands krijgt zo’n 75 procent van de zelfstandige naamwoorden *de*. Het komt veel minder vaak voor. Ook het Afrikaans heeft maar één bepaald lidwoord: *die*. Een mogelijke ontwikkeling is dat alleen verkleinwoorden het behouden: het boekje, het schuurtje et cetera. Dat is namelijk een aparte categorie en makke-

‘Ik denk dat het van groot belang is dat je in je lessen steeds wijst op de driehoek taalgevoel, taalnorm en taalwerkelijkheid’

lijk om te onthouden. En verder blijft het bestaan in constructies als het *regent*, wanneer het geen lidwoord is. Het zal dus wel blijven bestaan, maar alleen in heel aparte gevallen, niet meer zoals nu, wanneer het onvoorspelbaar is. Dus dan zouden we krijgen: *de boek* maar wel het *boekje*. Dat is niet zeker hoor, maar het is goed mogelijk dat het zo gaat lopen.

‘Taal verandert voortdurend. Steeds vaker hoor je ook dat mensen zeggen zich *beseffen*. Sommigen vinden dat niet goed. Waarom gebeurt zoiets? Hier speelt de invloed van het gelijkbetekenende zich *realiseren*, dat uitsluitend wederkerend voorkomt. Een andere verandering is de verdwijning van een meewerkend voorwerp. Zo is mij *mankeert niets* veranderd in ik *mankeer niets*. Of: mij *past die broek niet* in ik *pas die broek niet*.

‘Veel laagfrequente werkwoorden die vroeger sterk waren, zijn in de loop van de tijd zwak geworden. Die verandering zie je nu bij het *waaide* en het *woei*. Beide worden door elkaar gebruikt, soms zelfs door één persoon. Vroeger zei je *ik wies* in plaats van *ik waste*. Dat zeggen we tegenwoordig niet meer.

‘Ik denk dat het van groot belang is dat je in je lessen steeds wijst op de driehoek *taalgevoel*, *taalnorm* en *taalwerkelijkheid*. Als jouw taalgevoel maakt dat je *groter* als zegt, betekent dat niet dat je taalgevoel verkeerd is. Het betekent dat je dat zo hebt leren kennen in een bepaalde taalwerkelijkheid. Het is dus ook niet fout, het wijkt alleen af van de heersende taalnorm. Die norm is een sociale en tijdelijke afspraak en geldt alleen in specifieke situaties. Vergelijk het met de momenten waarop je een net pak aantrekt, zoals bij solliciteren.

‘Door op zo’n manier naar taalgebruik te kijken kweek je bij leerlingen meer begrip voor het bestaan van uiteenlopende taalregisters voor verschillende situaties. Er zijn docenten die menen dat het gebruik van bepaalde taalregisters door leerlingen, zoals digi-taal of jongerentaal, negatieve invloed heeft op hun taalgebruik. Maar onderzoek, zoals bijvoorbeeld dat van Lieke Verheijen, wijst uit dat het juist heel goed is om die verschillende registers te bespelen en dat het juist leidt tot een groter taal- en registerbewustzijn bij leerlingen.

‘Aan die registergevoeligheid kun je in de klas ook

aandacht geven door te wijzen op het creatief taalgebruik van bijvoorbeeld rappers die allerlei woorden en talen mengen. Aan de hand van hun teksten kun je leerlingen laten zien dat taal iets is waarmee je jezelf kunt identificeren en uiten, zoals je favoriete kleding.’

Er zijn mensen die vrezen dat de huidige taalontwikkelingen ertoe leiden dat het Nederlands op den duur zal verdwijnen. Vijf jaar geleden deed jij de uitspraak ‘Onze taal heeft een toekomst als nooit tevoren’. Vind je dat nog steeds?

‘Het voortbestaan van onze taal komt pas onder druk te staan wanneer ouders besluiten hun kinderen in het Engels op te voeden. Of naar een Engelse school te sturen. Alhoewel, dat laatste hoeft geen probleem te zijn voor het Nederlands, als kinderen op het schoolplein Nederlands met elkaar blijven praten. Meerdere talen gebruiken is namelijk geen gevaar voor je eigen taal. Integendeel. Kinderen van immigranten die hier naar school gaan of streektaalsprekers moeten hun thuistaal vooral blijven gebruiken naast het Nederlands. Mensen kunnen dat gewoon aan, meerdere talen, en worden er zelfs betere taalgebruikers van, zo wijst onderzoek uit. In ons brein zijn talen niet zo gescheiden en de woordenschat van meertaligen is over het algemeen groter dan mensen die slechts één taal kennen. Meertaligheid biedt eigenlijk alleen maar voordelen.

‘Meerdere talen gebruiken is geen gevaar voor je eigen taal. Integendeel. Mensen kunnen dat gewoon aan, meerdere talen, en worden er zelfs betere taalgebruikers van’

‘Het Standaardnederlands is sinds het ontstaan in de negentiende eeuw erg veranderd. Toen heette dat nog Algemeen Beschaafd Nederlands, ABN. Het Nederlands staat nu zo sterk omdat we ons ontworsteld hebben aan het strakke taalkeurslijf van toen. De standaardtaal van vandaag omvat veel meer registers, ook informele. Ook is het Nederlands wat ik noem een “pluricentrische” taal geworden. Dat wil zeggen dat er verschillende soorten Nederlands in verschillende Nederlandse taalcentra worden beschreven en vastgelegd: in Nederland, Vlaanderen en, nog in ontwikkeling, in Suriname. Je kunt dat vergelijken met het Duits in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland of het Engels, dat eveneens verschillende centra heeft. Tussen deze centra blijven natuurlijk altijd nauwe contacten bestaan: Nederlanders nemen woorden over van Vlamingen en vice versa, dankzij bijvoorbeeld sport, tv-programma’s en films. Die tv-programma’s worden overigens vaak ondertiteld. Dat is heel jammer want varianten van het Nederlands zijn vaak prima te verstaan en zonder ondertiteling vallen de verschillen meer op, waardoor we veel meer kunnen genieten van elkaars taalgebruik.’

Hoe komt het dat jij als slaviste onderzoek ging doen naar het Nederlands?

‘Net als de huidige minister van Onderwijs nu, Eppo Bruins, heeft eerder, in de jaren tachtig, Wim Deetman allerlei vakgroepen opgeheven. Eén daarvan was Slavistiek in Utrecht, waar ik toen werkte. Ik werkte op dat moment ook mee aan het Etymologisch Woordenboek van Van Dale, en ben toen als zzp’er boeken gaan schrijven over de geschiedenis van het Nederlands. In 2001 promoveerde ik met het Chronologisch woordenboek van het Nederlands: *De ouderdom en herkomst van onze woorden en hun betekenissen*. Ik ben altijd geïnteresseerd geweest in historische taalkunde en taalcontact. Een andere taal als achtergrond is dan heel handig. Als je zo’n compleet andere taal als het Russisch goed kent, dan weet je dat taalsystemen heel verschillend zijn.

‘Het taalgebruik van nu is grotendeels te verklaren door te kijken naar het verleden, zoals de huidige maatschappij duidelijke wortels heeft in wat er vroeger

‘Het taalgebruik van nu is grotendeels te verklaren door te kijken naar het verleden, zoals de huidige maatschappij duidelijke wortels heeft in wat er vroeger gebeurde’

ger gebeurde. Voor een deel gaat taal zijn eigen gang maar voor een deel is dat te herleiden tot het verleden. Dat vind ik mateloos interessant. Vroeger hadden we bijvoorbeeld geen lidwoorden, die kwamen pas later, fascinerend!’

Taalverandering is van alle tijden. Maar eerder ging dat altijd om menselijke taal. Gaan we met de komst van synthetische taal een heel nieuw tijdperk in?

‘Wat dat gaat opleveren is nog heel onduidelijk. ChatGPT en andere taalmodellen zijn heel interessant, maar de output is vaak nog heel erg saai. Wel zal het steeds lastiger worden om synthetische taal van menselijke te onderscheiden. Voor taalkundig onderzoek is dat een grote uitdaging. Frequentie is een cruciaal gegeven bij taalkundig onderzoek en die wordt natuurlijk in sterke mate beïnvloed door teksten die door taalmodellen worden gegenereerd. Het is heel moeilijk om daar voor de toekomst iets over te zeggen.’

Heel saai, zeg je, die synthetische taal. Kan het zijn dat onder invloed van al die gegenereerde saaie taal ook onze menselijke taal heel saai wordt, te vergelijken met de binnensteden waar je overal dezelfde winkelketens treft?

‘Ja, dat is een mogelijkheid. Maar mensen zijn heel creatief in hun taalgebruik. Ze zijn in staat om met heel verrassende woorden te komen die in de context passen. Ik verwacht niet dat dat gaat verdwijnen, ook omdat wij mensen die creativiteit altijd zullen blijven waarderen.’ ■